

ÇUKUROVA'DA ANLATILAN "ALKARIŞI" EFSANELERİNİN TÜRK EFSANELERİ İÇERİSİNDEKİ YERİ

Dr. Esmâ ŞİMŞEK

Lohusa hanımların korkulu rüyası olan alkarısı, Çin Şed-dinden Akdeniz kıyılarına; Buz denizinden Hind'e kadar yayılmış bir inanıştır (1). Bütün Türk Boylarında bilinen al karısı; al bastı, al albıs, albıs, almış, almiş, gibi isimlerle anılır. Bu inanış sisteminin geçmişi, çok eskilere dayanmaktadır. Türklerin, İslamiyetten önceki dinleri olan Şamanizm'de , alkarısı ve al basması olarak nitelendirilen "kötü ruhla" ilgili bir çok inanışlar vardır.

Yakutlarda, Kırgızlarda, Kazaklarda, Özbeklerde, Kazan-larda, vs. lohusa hanımı, "al karısından korumak için değişik çarelere baş vurulur. (2)

Al karısı, Kırgız - Kazak Türklerinin inanışına göre iki kısımdır:

(32) Kara Albastı : Ciddi ve ağır başlı bir ruhtur.

(33) Sarı Albastı : Doğum yapan kadının ve çocuğun

ciğerini söküp suya atar. Hoca veya Baksı (Şaman)ların oku-

masıyla giderler sarışın bir kadın suretindedir.

Bazen, keçi

veya tilki suretlerine de girer. Baksı veya Ocaklı adamlar, "Al

bastı "yi yakaladıkları zaman :

"Ey al bastı, zalim, Koy ciğerini

yerine, Zavallının canın iyade

et Sözümü tutmazsan, Bana

hürmet etmezsen, Gözlerini

çıkartırım" (3) şeklindeki efsunu

söylerler.

Genel olarak al karısı, lohusa hanımlara ve atlara musal-lat olan korkunç bir yaratıktır. Uzun boylu, uzun parmaklı ve uzun tırnaklıdır. Çok çirkin ve iğrenç bir suratı vardır. Bedeni yağlı, uzun ve siyah saçlıdır. Saçları, aynı zamanda darma-dağınıktır ve kocaman bir başa sahiptir. Dişlere at dişi gibi iri ve seyrek, ayakları ise terstir. Bunlar lohusa kadınların ve yeni doğan çocukların ciğerlerini yiyerek beslenirler. Daha çok kırmızı elbise giyerler; su başında ve ağaçlık yerlerde yaşarlar.

(4)

Gagauzlarda ise, insanlara kötülük yapan fene ruhlar olarak "Rusaliler", "Çarşamba karısı / Babası", Cuma karısı/ Babası" ve "Devler" vardır. Devlerin fiziki yapıları anlatılırken, bunların tepelerinde bir tek gözlerinin olduğu söylenir. (5). Dede Korkut Hikayelerinde de, Oğuz Boyunun başına bela olan bir "Tepegöz" vardır. Bu vücuduna, hiç bir silahın tesir etmediği olağanüstü özelliklere sahip bir yaratıktır ve insanla perinin evliliğinden dünyaya gelmiştir. Tepegöz, her gün çok sayıda hayvan ve iki insan yer (6) . Biz biliyoruzki, al karısı da, periler taifesindedir. O halde Tepegözün annesinin bir peri kızı olmasını ve Gagauzlar'da kötü ruhların temsilcisi olan devlerin tek gözlerinin olması sebebiyle aralarında, rahatlıkla bir bağ kurabiliriz.

Bazı araştırmacılara göre, albastı, Türklere Cermenlerden geçmiştir. Eski Cermenlerin Alp Ruhu ile, albastı aynı kaynaktan gelmektedir. Yani, "al bastı" aslında "Alp+bastı"dır. Zamanla değişikliğe uğranarak, bu hale gelmiştir. (7).

Cahit Öztelli ise, "al karısı" ile ateş arasında bir bağ kurar (8).

Hiç şüphesiz, alkarcısının varlığına inanılan her yerde, aynı zamanda bundan korunmak için de değişik çarelere başvurulmuştur. Bunlardan bir kaç şu şekildedir.

Kars'ta; özellikle geceleri, lohusa hanımı yalnız bırakmazlar, geceleri ışığı sürekli yakarlar, hasta yalnız kaldığı zamanlarda ise, ağzına sakız vererek onun uyumasına engel olurlar (9).

Elazığ'da; Lohusanın başucuna su, süpürge ve Kur'an-ı Kerim koyulur, yakasına iğne türü bir şey takılır ve yanında sürekli bir erkek (eşi veya yakın akrabalarından bir erkek) bekler (10).

Elazığ'ın diğer bölgelerinde ise kadının başına soğan, demir çubuk ve Kur'an-ı Kerim konur (11).

Andolu'nun bir çok bölgesinde; lohusanın başına beyaz yaşmak ve kırmızı tül bağlarlar. Kırmızı altın takarlar ve hastaya kırmızı şeker hediye ederler (12). Çünkü, al karısı, kırmızı rengi hiç savmez.

Manisa/Karacaoğlanlı köyünde ise, kapının ağzına kazma kürek konur. Bir şişin üzerine, elma, portakal, üzerlik, çörek otu ve mavi boncuk, kırmızı bir kordelayla bağlanıp, lohusanın başına bırakılır. (13).

Çukurova bölgesinde de buna benzer tedbirler alınır. Çocuğun veya lohusanın yastığının altına soğan, ayna, tarak, ekmek, bıçak, hamaylı koyarlar, yüzünü kırmızı bir örtü ile kapatıp, yatağına da bir iğne takarlar. Ayrıcı lohusanın bulunduğu yerdeki bütün suların ağzını kapatırlar. Çünkü, al karısı, bazen de kuş şeklinde gelip, suya boncuk atar ve o esnada çocuk ölür (14).

Bu tedbirler alınmadığı takdirde, alkarısı, lohusanın yanına gelerek, onu rahatsız eder. Bu durum bölgelere göre, hibilik, kekoz, pispatik karakura, kuşboğması, vs. gibi isimlerle anılır. Alkarısı, lohusanın yanına, değişik suretlerle gelir. Bazen, yakın bir akrabasının sıfatında, bazen çirkin bir kadın, bazen de kedi, köpek, keçi, kelle, vs. gibi şekillerde görünür, Alkarısı, daha kapıdan içeriye girer girmez, lohusanın üzerine bir ağırlık çöker. Hasta, o anda, aniden kalkıp dua okursa, alkarısı kaçır. Ama, hiç bir şey yapamaz, bağırarak istediği halde bağırılmaz, al karısına yenik düşerse de, ya ölür, ya da büyük bir hastalığa maruz kalır.

Buraya kadar, hep, lohusa hanımlara musallat olan alkarıyanından bahsettik. Ancak, bunların dışında, erkeklere, genç kızlara ve atlara gelen alkarıları da vardır.

Çukurova insanın inancına göre, kim şalvarını veya siyah renkteki bir kıyafetini, yastığının altına koyup yatarsa onu albasar (15). Elazığ'da, bu yaratığa Kekoz (16), Malatya'da ise Hibilik (17) adları verilir. Ama bunlar, alkarısı şeklinde değildir, daha değişik varlıklardır. Çünkü, alkarısı, erkeklerden korkar. Ancak, Erzurum'da bir kaynak şahıstan aldığımız bilgiye göre, kendisini albasmıştır ve o al karısını görmüştür. Alkarısı, çirkin, koca kafalı ve dağınık saçlı bir yaratıktır (18).

Genç kızlara musallat olan alkarısı ise "albıs" adı verilir. Bu, evlenmeyen bir kızıdan türemiştir. Genç kızların yanına giderek, onların hastalanmasına sebep olur (19).

Al karısı aynı zamanda kısraklarında yanına giderek. Ahıra giden al karısı, atı iyice yorduktan sonra, yelelerini de öreerek kaybolur.

Buraya kadar olan kısımda, "alkarısını" folklorik açıdan inceleyerek, onu, bir inanış sistemi içerisinde ele aldık. Ancak, al karısının efsaneler içerisinde de ayrı bir yeri vardır. Konuları

bakımından, değişik şekillerde tasnif edilen efsanelerin bir bölümü de, "olağanüstü varlıklar"la ilgilidir. İşte bu olağanüstü varlıklar arasında, alkarısı ile ilgili olarak da çok sayıda efsane anlatılır.

Halkın inancına göre, lohusanın veyabebeğin ciğerini yemeye gelen alkarısı, bir takım hilelerle yakalanıp, göğsüne bir iğne saplanırsa, tekrar eski yerine dönemez, o aileye hizmet edermiş. Konuyla ilgili olarak, Kars'ta (20), Erzurum'da (21), Erzincan'da (22), Gümüşhane'de (23), Diyarbakır'da (24), Bingöl'de (25), Elazığ'da (26) ve Malatya'da(27), birbirine yakın efsaneler anlatılmaktadır. Bu efsanelerin bir benzeri ise, Çukurova bölgesinde, şu şekildedir.

- a) Hanımı yeni doğum olan bir adam, odaya giren alkarısını görür.
- b) Alkarısı, lohusanın ciğerini çıkartmak için uğraşırken, bir iğne bulup, bunun göğsüne saplar.
- c) İnsan şekline dönüşen alkarısı, göğsündeki iğneyi çıkartması için adama yalvarır. Çünkü, kendisi iğneyi çıkaramaz ve çıkaramadığı için de, kendi taifesine dönemez.
- ç) Alkarısı, o ailenin işini yapmaya başlar. Bu, çok güzel hızlı bir iş yapar. Evin bereketi, gün geçtikçe artar.
- d) Birgün, ev sahipleri ile ekmek yapmaya başlayan alkarısı, su getirmek için kuyu başına gider. Orada oynayan çocuklardan birine, göğsündeki iğneyi çıkarması için yalvarır.
- e) Çocuk iğneyi çıkarınca, kadın yedi yıl hizmet ettiği eve doğru; "Evinizde hiç su bulunmasın; paranızın sayısını hiç bilmesiniz ve yaz - kış, evinizden odun ekmezsiz olmasın" der, sonra da çocuklara; suya atlayacağını, eğer suyun üzeri kan olursa, yakınlarının kendisini öldürmüş olabileceğini söyler.
- f) Alkarısı suya atlayınca, suyun üzeri kanla dolar. O günden sonra da, bu ailenin evine hiç su bulunmaz, paralarının sayısını bir türlü öğrenemezler ve yaz - kış odunları hiç eksik olmaz (28)

Bu efsanenin benzeri, alkarısı inancının hakim olduğu, hemen hemen her bölgede anlatılmaktadır. Malatya'da Elazığ'da Erzincan'da, Kars 'ta Diyarbakır'da, Bingöl'de, vs. hep aynı efsaneler biraz değiştirilerek, hikaye edilmektedir. Mesela, Elazığ'da anlatılan bir efsanede :

- (34) İsmail Ağa adında bir kişi, uzaktan gördüğü ateşe doğru ilerler.
- (35) Oraya varıldığında, bir alkarısını ciğer pişirerek çocuklarına yedirdiğini görür.

c) Çocuklar, doymadıklarını belirtince, alkarısı; "Yarın da, İsmail Ağa'nın gelini doğum yapacak, oraya gidip, o üçüncü lokmasını alırken, kıl şeklinde ağzına girip ciğerini alarak size getiririm"der.

ç) Gerçekten de, ertesi gün, İsmail Ağa'nın gelini doğum yapar. İsmail Ağa, bunun yanında bekleyip, yemek yerken, üçüncü lokmayı gelinin ağzına vermeyip, yanında getirdiği ayran tuluğunun içerisine atar. Tuluk şişmeye başlar.

d) Sonra, tuluğun içerisindeki kıl, alkarısı şeklini alınca, bunun göğsüne iğne saplayıp, evlerinde çalıştırmaya başlarlar.

- (36) Alkarısı 12 yıl bu aileye hizmet eder, ancak hep söylenenlerin tersini yapar.

- (37) Sonra, onların sülalesine dokunmayacağına söz vererek, kendi taifesine dönmek için bir suya atlar.

- g) Fakat, periler taifesi, bunu kabul etmeyerek öldürürler.

Köylüler, daha sonra, bu alkarısının kanlı cesedini, gölde bulurlar (29).

Alkarısı, bazen de lohusanın yanına, bir kuş şekline girerek gelir. Buna, "Kuş boğması" adı verilir. Halkın inancına göre, al; kocaman bir kuştur, buna "alkuşu" denir. Alkuşu, lohusanın yanındaki bebeğe basarak, onu öldürür. Bu, eve girerken, ağzı açık bir su kabı arar, bunun içerisine bir boncuk atar ve sırada etrafa bir ışık saçılır. Kuş, bu ışıktan faydalananak bebeği öldürür. Suya atılan boncuğu, birisi görüp de eline alırsa, kuş kaçamaz ve oradakiler tarafından yakalanır (30)

Bununla ilgili olarak, Çukurova bölgesinde, şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

- (38) Lohusanın bulunduğu odaya, alkuşu gelip de oradaki bir su kalıbına boncuk atınca, bunu, orada bulunan bir adam hemen alır.
- (39) Boncuk alınınca, alkuşu, bir kadın şeklinde gözü görünür ve buna yalvarmaya başlar.
- (40) Adam, bir daha, ailesine ve sülalesine dokunmamak şartıyla boncuğu geri verir (31).

Bu efsanenin benzerine, diğer bölgelerde rastlayamadık, ancak, bazı bölgelerde, sebebi belirtilmeksizin, lohusanın yanında ağız su kabının bulundurulmasının iyi olmayacağını belirtmişlerdir.

Albasması, erkeklerde daha farklıdır. Bunlar, daha çok gece uyurken, bir sesle uyanırlar. Gaipten gelen ses, bunları çok uzaklara, tehlikeli yerlere kadar götürerek orada bırakır. Bazen de, kedi, köpek, sırtlan, merkeb, gibi hayvan şekillerine girerler. Elazığ'da bu yaratığa, "Kapos", Bingöl'de, "Harparik", Malatya'da "Kıbilik veya Hıbilik", Diyarbakır'da ise "Kepoz" adları verilir. Çukurova bölgesinde ise, bu durum "Kırk Basması" adı ile bilinmektedir ve umumiyetle, erkekler, yastıklarının altına şalvar koydukları vakit olur. Şu anda hayatta olan bir şahsımız, başından geçen "Kırkbasmasını" şu şekilde anlatmaktadır : "Gece, üzerimde büyük bir ağırlık hissettim, gözlerimi açtığımda, yanımda kısa kısa boyları olan kırk adamı karşılaştım. Bunlar, beni götürmek için uğraşıyorlardı. Kimi kolumdan çekiliyor, kimi bacağımdan, kimisi üzerime çıkıp, beni boğmaya çalışıyordu. O sırada, bazı akrabalarımı da gördüm, ancak hiç birisi bana yardım etmedi. Bir ara, dua okuyarak, biraz kendime geldim, o sırada baktım ki, gerçekten yatağın dışına çıkmışım, sanki beni birisi tutup çekmiş. Gözlerimi kapadığımda yine aynı kişilerle karşılaştım, yatağımı değiştirip başka bir odaya gittim, ama kırk adam da arkadan geldi. Neticede, bu durum sabaha kadar devam etti. Olanları anneme anlattığımda, annem ; "Şalvarını yastığının altına koyduğun için seni kırk basmış" dedi. Ancak, bu adamlar beni çekerken, ayağımı da ters tarafa doğru büktükleri için, bir hafta aksalarak yürüdüm ve ağrıyı hissettim (32)

Bazen, lohusa ve erkeklerin dışında, genç kızları da albastığını, daha önce zikretmiştik. Bugün, bu inanış unutulurak, çoğu bölgelerde anlatılmaz olmuştur. Ancak, Adana'nın Osmaniye ilçesinde ikamet etmekte olan bir kaynak şahsımız, kendisini sık sık albastığını belirtmiştir.

İstemediği halde, bir gençle nişanlanan kaynak şahsı gece rüyasında albasar. Yanına gelen kişi ise sevmediği nişanlısıdır. Adam, bunun yanına yaklaşınca, buna bir ağırlık çöker, bağıрма istediği halde hiç sesi çıkmaz, ellerini tutmak ister, yine tutamaz. Adam, olduğundan daha iridir, öyle ki

upuzun kolları vardır, her bir tırnağı, 25 - 30 cm. boyundadır. Adam, kızı parçalayarak öldürmek ister. Neticede, bu kız nişanlısından ayrılır, fakat, albasmasından bir türlü kurtulamaz. Bunu sık sık albasar ve :

"Bizimle geleceksin" diye kızı zorla götürmek ister. Kız, uyandığında, kendisini çok yorgun ve halsiz hisseder (33)

Halkın inancına göre, periler de, bazen insanlara aşık olurmuş. İşte, o zaman, aşık oldukları kızın başkasıyla evlenmesine razı olmayıp, bunu yanlarına almak isterlermiş. O kıza da bir peri aşık olmuştur ve kendiyile gelmesi için, her gece zorlamaktadır. Bu durum, ünlü masal araştırmacısı Stith Thomsun'ın /Motif Indeks'inde de "F300. Perilerle irtibat kurma veya onlarla evlenme" şeklinde görülmektedir. (347

Netice olarak diyebiliriz ki :

a) Alkarısı ve albasması, insanlığın var oluşundan beri devam eden inanış sistemidir. Ayrıca bu, sadece bir halk inanışı olmayıp, aynı zamanda efsane tipidir. Değişik konuları ihtiva eden efsanelerin, "Olağanüstü Varlıklarla İlgili Olan Efsaneler" kısmında yer almaktadır.

b) Bu efsaneler, yurdumuzun hemen hemen her yöresinde, birbirine benzer şekillerde anlatılmaktadır.

c) Al basması, sadece lohusa hanımlarda değil, erkekler de, genç kızlarda ve kısıraklarda görülür.

ç) Efsanelerin dini ve inandırıcı bir özelliği vardır, aynı şeyler, alkarısı içinde söylenebilir.

(41) Bugüne kadar, bir çok araştırmacı, al karısını veya al bastıyı bir inanış sistemi olarak değerlendirmiştir. Fakat biz, bu inanışların, zamanla nesilden nesile aktarılırken, inandırıcılık, kısa ve nesir şeklinde olma özellikleri ile efsaneleştiğini görüyoruz. Bunu da normal karışılammamız gerekir. Çünkü, hemen hemen her efsanelerin bir gerçeklik payı vardır.

(42) Bu güne kadar, Çukurova ve çevresindeki al karısı ile ilgili derlemeler, daha çok folklorik bir değer taşımakta olup, bu durumdan kurtulma çareleri üzerinde durulmuştur. Bizim bir kaç yıllık yeni derlemelerimizde, erkekleri ve genç kızları da albasabileceğinin tespit edilmesi, derlemenin önemini göstermektedir.

(43) 4 - 5 satırlık bir al karısı efsanesi veya inanışı, Anadolu ve bütün Türk boylarında bilinmektedir. Bu da bize, Türk Kültür birliğinin bir ispatıdır.

NOTLAR

- (44) Abdulkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Anka ra 1986. 169.
- (45) Abdulkadir İnan, 168 - 169.
- (46) Abdulkadir İnan, 169.
- (47) Daha geniş bilgi için bakınız : Cahit Öztelli, "Albastı, Al karısı, Korunma ve Tedavisi" Türk Folklor Araştırmaları, 10 (209), Aralık 1966, 4261-4264.
- Mürsel Köse, "Al - Al Karısı Hakkında", Türk Folklor Araştırmaları. 9(185), Aralık 1963, 3605 - 3606.
- Ahmet Turan."Türk Folklorunda Al Basması" Erciyes, 13 (153), Eylül 1990 13 - 22; (2) 13(154), Ekim 1990, 15-20.
- (5) Türker Acaroğlu (Bulgarcadan Çeviren), Gagauzlar (Hristiyan Türkler), Ankara 1939, 57, 72 - 73.
- (48) Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Ankara 1971, 168 - 184.
- (49) Abdulkadir İnan, "Albastı - Al Karısı Üzerine Bir Etüt" Türk Folklor Araştırmaları, 7(158), Eylül 1962, 2926.
- (50) Cahit Öztelli. "Albastı, Al Karısı....."
- (51) Müsel Köse "Al - Al Karısı Hakkında.."
- (10) Hülya Türkmen. Ağın(Elazığ) Folkloru ve Halk Edebiyatı. Elazığ 1990, 58 (F.Ü. Fen-Ed. Fak. Lisans Tezi)
- (11) İsmail Görkem. Elazığ Efsaneleri Üzerine Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler), Elazığ 1987, 221.
- (52) Abdulkadir İnan, 171,
- (53) Asker Kartları, Halkbilim araştırmaları, Gelenekler, İnançlar, Cilt 1, Mersin 1988, 43 -44.
- (14)1990 Yılı'nın Ağustos ayında, tarafımızdan; Adana'nın Kadirli ilçesinde ikamet etmekte olan Zekiye Yücetürk'ten derlenmiştir
- Yücetürk. ev hanımı olup. 45 yaşında ve okuma - yazması yoktur

(15) 1990 yılının Ağustos ayında, Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı Köseli köyünde ikamet etmekte olan Ayşe Şimşeklen derlenmiştir.

Kaynak şahıs, 65 yaşında, ev hanımı ve okuma - yazması yoktur.

(54) İsmail Görkem, 221 - 222.

(55) Ali Berat Alptekin, Fırat Havzası Efsaneleri(Eser, yayınlanmak üzere hazırlanmıştır.)

(56) 28 Eylül 1990 tarihinde, Öznur Yılmaz'dan

aldığımız

bilgiye göre ; Erzurum'da ikamet etmekte olan

Fikri Olgun-

su'yu al basmıştır.

Kaynak şahıs, 45 yaşında, serbest meslek sahibi ve ilköğretim mezunudur.

(57) Abdulkadir İnan, 171.

(58) Mürsel Köse, "Al - Al Karısı Hakkında...."

(59) Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri (Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme), Ankara 1985,91 - 103.

(22) Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, Ankara 1989, 67 - 68.

(60) Saim Sakaoğlu, 69.

(61) Muhsine Yavuz, Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Derleme - İnceleme), Diyarbakır 1988, 78 - 89.

(62) Ali Duymaz, Bingöl Efsaneleri (İnceleme - Metinler), Elazığ 1989, 379.

(26) Mithat Yılmaz, "Elazığ'da Al Karısı..." İsmail Görkem, 221 - 222.

(63) Ali Berat Alptekin, Fırat Havzası.....

(64) 1989 yılının Ekim ayında Ayşe Şimşek'ten derlenmiştir.

(65) Mithat Yılmaz, "Elazığ'da Al Karısı..."

(30) Cahit Öztelli, "Albastı, Al Karış....." Zekiye Yüçetürk,

(31) Zekiye Yüçetürk, ...

(66) 1990 yılının Ağustos ayında, Adana'nın Kadirli ilçesine bağlı Köseli köyünde ikamet etmekte olan Mehmet Şimşek'ten derlenmiştir. Şimşek, 39 yaşında olup, lise mezunu' ve D.S.I. de memur olarak çalışmaktadır.

(67) 1990 yılının Temmuz ayında Nazife Gül Sekni tarafından, Fatma

Göler Erdim'den derlenmiştir. Kaynak şahıs, 30yaşında olup lisemezunudur ve memur olarak çalışmaktadır.

(34) Stith Thompson, Motif İndeks of Folk - Literatüre, Indiana Üniversity USA, 1955 - 1958.